

Pierre-André Burton, *Aelred of Rievaulx, 1110-1167. An Existential and Spiritual Biography*, tł. Ch. Coski, Cistercian Publications, Liturgical Press, Collegeville, Minnesota, 2020, ss. 598

Na to tłumaczenie środowisko monastyczne czekało na całym świecie aż 10 lat. Chodzi o przekład z języka francuskiego na angielski słynnej biografii dwunastowiecznego opata z angielskiego opactwa w Rievaulx, Aelreda, autorstwa wielkiego znawcy problematyki aelrediańskiej, Pierre-André Burtona. Oryginalne dzieło ukazało się w 2010 roku nakładem francuskiego wydawnictwa Les Editions du Cerf pod tytułem: *Aelred de Rievaulx (1110-1167). Essai de biographie existentielle et spirituelle* (ss. 650). Niestety, nie dotarło ono do szerszej publiczności, niekoniecznie nawet tej anglojęzycznej, z racji braku jego angielskiej wersji, jako że to właśnie język angielski uchodzi od zeszłego stulecia za międzynarodowy środek powszechnej komunikacji. Każde więc dzieło, chcąc się przebić do opinii publicznej świata, również tego naukowego, szuka swego angielskiego przekładu. Tłumaczenie to ukazało się niemal zaraz po tłumaczeniu włoskim¹.

Translacji dokonał Christopher Coski, profesor języka francuskiego i kierownik Katedry Departamentu Języków Współczesnych na Uniwersytecie w Ohio, gdzie uczy współczesnej literatury francuskiej oraz kultury francuskiej od okresu średniowiecza do czasów rewolucji francuskiej. Oprócz pracy pisarskiej² i recenzenckiej z zakresu literatury i kultury francuskiej w czasopiśmie „French Review” zajmuje się on również tłumaczeniami niektórych utworów z języka francuskiego. Dzięki temu, że omawiane dzieło dotyczy problematyki średniowiecznej, która pośrednio interesowała tłumacza, możemy dzisiaj cieszyć się jego tłumaczeniem, mimo iż zajęło ono aż 10 lat jego pracy.

Pierre-André Burton jest cenionym znawcą osoby i twórczości jednego z najbardziej rozpoznawalnych dzisiaj przedstawicieli ruchu cysterskiego w Anglii, ruchu wyrosłego na bazie reformy monastycyzmu benedyktyńskiego w XII-wiecznej Francji, Aelreda z Rievaulx. Burton jest mnichem i opatem cysterskiego opactwa Sainte-Marie du Désert. Kształcił się i zdobywał tytuły naukowe na Uniwersytecie Katolickim w Louvain-la-Neuve.

¹ *Aelredo di Rievaulx. 1110-1167. Una biografia esistenziale e spirituale. Dall'uomo frammentato all'essere unificato*, tł. A. Tombolini, Lugano – Siena 2018.

² Ma na swoim koncie publikację książki pt. *From Barbarism to University: Language and Identity in Early Modern France* (Columbia 2011).

Obecnie zasiada w składzie wydawniczym francuskiego czasopisma „Cîteaux” zajmującym się komentarzami do dzieł cysterskich.

Jak wskazuje tytuł utworu, Aelred żył w latach 1110-1167, czyli w czasie rozkwitu cywilizacji średniowiecznej w Europie, do której w dużej mierze przyczynił się ruch cysterski, a w nim klasztor w Rievaulx na Wyspach Brytyjskich pod kierunkiem Aelreda. Nasz bohater odegrał jedną z kluczowych ról w historii Anglii, która niecałe pół wieku wcześniej została podbita przez Normanów pod wodzą Wilhelma Zdobywcy w wyniku bitwy pod Hastings, w 1066 roku. Aelredowi przyszło żyć w czasach jednania lub kulturowego asymilowania zastanego porządku anglosaskiego, do którego należał jego ród, z nowymi wpływami normandzkimi, by zażegnawać konflikty militarno-społeczne (narodowe). A było ich wiele po najeździe normandzkim. Ostatni krwawy spór toczył się o władzę między potomkami Wilhelma: Matyldą i Stefanem w latach 1135-1153, obejmując niemal całą Anglię, włącznie z ziemiami na Północy, gdzie przyszło żyć Aelredowi (tzw. Northumbria). Wojna ta miała nawet lokalne odzwierciedlenie w bitwie pod Northallerton (1138 rok), blisko Rievaulx, której swoją dezaprobatę nasz bohater dał wyraz w utworze *Bitwa pod sztandarem* (*Relatio de standardo*) ok. 1155 roku. Po zakończeniu wojny domowej (1154 rok) na tron angielski zasiadł Henryk II Plantagenet, którego wstąpienie było wypadkową zawartego pokoju obu zwaśnionych stron, przez co stał się on nadzieją lepszej przyszłości Anglii. Tak ją przynajmniej widział Aelred, co wyraził w jednym ze swoich tzw. politycznych utworów, pt. *Genealogia królów Angielskich* (*Genealogia regum Anglorum* – 1153/1154 rok).

Aelred odczytał swoją życiową misję niesienia i przywracania pokoju wszelkimi wtedy możliwymi środkami. Dostarczało mu je środowisko kościelne i literackie. Ze strony kościelnej sprzyjała mu od wieku wprowadzana reforma strukturalno-moralna Kościoła, której pałeczkę przejęły zakony, w tym powstały kilka dekad wcześniej ruch cysterski (1098 rok) ożywiony przez działalność opata z Clarivaux, Bernarda (od 1115 roku). To właśnie tego ruchu stał się później głównym motorem na Wyspach Brytyjskich. Z kolei poprzez swoją twórczość literacką służył władcom świeckim (Stefanowi Bliosi i Henrykowi II) oraz całej społeczności radami i teologiczno-mistyczną wykładnią porządku społecznego mającego swe źródło w Bogu.

Aelred pochodził z rodziny dziedzicznych księży anglosaskich, którego rodzice w obliczu reformy kościelnej wprowadzającej obowiązkowy celibat (1074, 1084, 1114 rok) skierowali karierę syna na drogę zakonną. Ta okazała się również drogą jego powołania. Po nabyciu podstawowych

umiejętności pisania i czytania w jego środowisku rodzinnym (Durham, a później Hexham) oraz zdolności dyplomatycznych na dworze króla szkockiego (Rouxburgh) wstąpił do nowicjatu w cysterskim klasztorze Rievaulx, w którym po czasie został mistrzem nowicjatu, a później opatem jednego z filialnych klasztorów w Revesby (1145-1147), by wreszcie osiąść w samym opactwie Rievaulx, sprawowując w nim urząd opata aż do swej śmierci (1147-1167).

Pozostawił po sobie dzieła spisane w języku łacińskim, który był językiem urzędowym okresu średniowiecza. Chodzi o utwory o charakterze, dzisiaj powiedzielibyśmy, politycznym, wyrażone stosowanym wówczas kościelnym stylem hagiograficznym, oraz kilka traktatów teologicznych (ascetycznych), w ramach tego, co dziś się nazywa teologią monastyczną. W pierwszym przypadku mamy siedem utworów odpowiadających na lokalne (Szkocja, Northumbria) i narodowe zapotrzebowania związane z pamięcią historyczną i zachowaniem porządku społeczno-politycznego. Najbardziej znanym jest tu Życie św. Edwarda, Króla i Wyznawcy (*Vita s. Eduardi regis et confessoris* – 1162/1163), napisane jako wzór panowania dla Henryka II, które zyskało mu wielką popularność w całym ówczesnym świecie chrześcijańskim. W drugim przypadku, oprócz kazań i formacyjnych homilii liturgicznych kierowanych do mnichów, mamy m.in. jego wykładnię nauki o miłości (*Speculum caritatis* – 1143-1147) i przyjaźni chrześcijańskiej (*De spiritali amicitia* – 1147, 1164-1167) w służbie porządku monastycznego, a w dalszej perspektywie całego społeczeństwa chrześcijańskiego. Właśnie te dwa utwory, obok słynnego *Vita s. Eduardi*, zyskały my sławę jednego z bardziej poczytnych pisarzy średniowiecza, z czego jest znany również dzisiaj.

Trudność w badaniach nad Aelredem, jak i wielu postaci średniowiecznych, bierze się stąd, że jedyna zachowana biografia Aelreda jest spisana językiem hagiograficznym wymagającym specjalnej obróbki krytycznej, by była prawdziwym odbiciem rzeczywistości opisywanej. Ponadto spostrzeżenia samego Aelreda na jego własne życie są wyrażone w perspektywie augustyńskiego nawrócenia, czyli przesadnego oskarżania się przed Bogiem o zaniedbywanie łaski Bożej w drodze do świętości, tym bardziej że on sam zajmował się problematyką przyjaźni w ujęciu chrześcijańskim, nie pomijając jej uczuciowego (intymnego) aspektu, choć podległego dyktatowi rozumu. To w rezultacie, w zderzeniu z ideologią *gender*, która opanowała większe tzw. zachodnie centra naukowe na początku XXI wieku, stało się powodem do zaliczenia naszego autora przez niektórych badaczy w poczet czołowych gejojskich przedstawi-

cieli średniowiecza³. Takie były na przykład owoce błędnych badań Brian Patrick McGuire'a, które po rzetelnych i rzeczowych argumentach zostały przez pozostałych badaczy kategoriycznie odrzucone i są dziś uważane za niemające z poważną nauką wiele wspólnego⁴.

Badania nad osobą i twórczością Aelreda z Rievaulx rozpoczęły się w latach sześćdziesiątych ubiegłego stulecia w tzw. świecie zachodnim (Europa Zachodnia, USA, Australia). W Polsce zaś dopiero na początku nowego stulecia. Po odkryciu i krytycznym wydaniu hagiograficznego Życia Aelreda, autorstwa jego ucznia Waltera Daniela⁵, lawinowo posypały się krytyczne tłumaczenia jego dzieł⁶ oraz liczne monografie, rozprawy naukowe i teologiczne zarówno na temat jego osoby, jak i dzieła oraz twórczości⁷. To sprawiło, że po okresie pewnego impasu spowodowanego pracami McGuire'a i skierowaniu prac naukowych na odpowiednie tory, dziś Aelred zajmuje poczesne, należne mu miejsce w historii, literaturze, teologii i mistyce cysterskiej obok wielkiego Bernarda z Clairvaux czy Wilhelma z St. Thierry.

Praca Pierre-André Burtona zbiera wszystkie dotychczasowe odkrycia na temat osoby i twórczości Aelreda z Rievaulx i przedstawia je w jego własnej wizji syntetycznej, widzianej z perspektywy historycznej, tj. powolnej asymilacji kultury anglosaskiej z normańską, wpływu wspomnianej reformy kościelnej oraz oczyma samego Aelreda w świetle jego własnych dzieł i świadectwa jemu bliskich⁸. We wszystkich trzech wymiarach Aelred miał tu swój aktywny udział. Autor wymienia cztery czynniki społeczno-kul-

³ Więcej na ten temat zob. monografię mojego autorstwa pt „*Spór o Aelred*”: *W poszukiwaniu prawdziwego oblicza Aelreda z Rievaulx* (Kęty 2005).

⁴ Zob. Burton, *Aelred of Rievaulx*, s. 123-126, 242-245.

⁵ W. Danielis, *Vita Ailredi Abbatis Rievall'* (*The Life of Ailred of Rievaulx*, tł. F.M. Powicke, London – New York 1950).

⁶ Aelredi Rievallensis, *Opera omnia*, I-VII, Corpus Christianorum Continuatio Mediaevalis, Turnhout 1971. Na temat „krytyczności” podobnych wydań, zob. moją recenzję „Aelredi Rievallensis, *Opera omnia*, VI-VII”, („Vox Patrum” 72 (2019) s. 297-302).

⁷ Zob. bibliografię aelrediańską: A. Hoste, *Bibliotheca Aelrediana: A Survey of Manuscripts, Old Catalogues, Editions and Studies concerning St. Aelred of Rievaulx*, Steenbrugis 1962; P.-A. Burton, *Bibliotheca Aelrediana Secunda. Une bibliographie cumulative (1962-1996)*, Textes et Etudes du Moyen-Age 6, Louvain-la-Neuve 1997; P.-A. Burton, *Bibliotheca aelrediana secunda: Supplementa*, ed. M.L. Dutton, *A Companion to Aelred of Rievaulx (1110-1167)*, Leiden – Boston 2017, s. 295-324; R. Groń, *Polish Research on the Subject of Aelred of Rievaulx: Polish Contribution to P. A. Burton's 'Bibliotheca Aelrediana Secunda: Supplementa'*, CSQ 52/4 (2017) s. 453-462.

⁸ Zob. *General Introduction*, w: P.-A. Burton, *Aelred of Rievaulx*, s. 1-10.

tutowo-religijne w życiu Alereda (wyrażone w konkretnych datach z jego życia) związane również emocjonalnie i duchowo, które stanowiły swoiste tąpnięcia życiowe („fracture”) wstrząsające jego egzystencją i decydujące o przyszłości, a te z kolei zaważyły na jego świadomości odgrywania w historii roli, dla której Bóg go powołał. I one też stanowią kryterium podziału całej biografii Aelreda⁹, którą Burton nazwał „egzystencjalną i duchową” (co widać w podtytule książki). Te faktory są następujące.

(1) 1114 rok, w którym lokalny biskup York Thomas, a po nim Thurstan, wdraża w swojej diecezji postanowienia kościelnych reform celibatu księży (1074, 1084 rok), w związku z czym rodzina Aelreda musiała opuścić dotychczasową parafię w Hexham i szukać nowego miejsca oraz źródła utrzymania (zastąpili ją zakonnicy augustianie). Sam Aelred trafia do szkoły w Durham.

(2) 1124 rok, kiedy Aelred, dzięki koneksjom ojca i pomocy biskupa Thurstana, wstępuje na dwór szkocki króla Dawida, wychowując się z królewskimi synami. Nabiera tam ogłady z językiem i kulturą francuską, które otworzyły go na szerokie horyzonty polityki europejskiej. Tu też nabywa zdolności dyplomatycznych.

(3) lata 1134/1135-1153, a więc czas wstąpienia i pobytu w klasztorze w Rievaulx, czyli wyboru powołania zakonnego w stosunkowo nowym wtedy zakonie cysterskim mającym internacjonalny zasięg europejski. Nabywa tam doświadczenia feudalnych stosunków oraz widzi efekty zniszczeń materialno-ludzkich podczas wojny domowej w Anglii.

(4) 1153/1154 rok, a więc wstąpienie na angielski tron Henryka II, co było naznaczone wielką nadzieją na nową pokojową przyszłość Anglii. W tym okresie dochodzi do wdrażania w życie jego doktryny duchowej o przyjaźni zakorzenionej w miłości Boga i bliźniego, co zaowocowało w jego humanizmie, a nawet kosmicznej teologii przyjaźni mającej swe korzenie we wspólnocie trójcy osób Bożych i w Jezusie Chrystusie jako głowie Kościoła.

Wszystkie te wydarzenia stały się dla Aelreda środkiem i środowiskiem pokojowego budowania nowej społeczności na wzór augustyńskiego „miasta Bożego”¹⁰. Jak zaznacza autor książki, na podstawie powyższego rozróżnienia jego wizja Aelreda jest wewnętrznie powiązana: antropologicznie i etycznie, egzystencjalnie i duchowo, historycznie i doktrynalnie¹¹. W ten sposób Burton mógł dokonać syntezy życia i na-

⁹ *General Introduction*, s. 5-12.

¹⁰ *General Introduction*, s. 9.

¹¹ *General Introduction*, s. 9.

uczania Aelreda, które zgodnie z wyżej wymienionym kryterium podzielił na pięć części.

(1) Część pierwsza, tytułem wstępu do biografii Alreda, wyjaśnia obraną metodologię, według której przeprowadził swoje analizy. Najpierw w ramach pierwszego rozdziału przedstawił dokonania wcześniejszych badaczy, rozpoczynając od słynnego Maurice Powicke, który w 1922 roku odkrył i krytycznie opracował oryginalny hagiograficzny życiorys *Vita Ailredi Rievallensis* autorstwa ucznia Waltera Daniela. Następnie przedstawił dokonania kolejnych badaczy: socjologiczne podejście Marsha L. Dutton i Elisabeth Freeman, psychoanalityczną wizję Brian Patrick McGuire'a, by na ich tle przedstawić własną wizję syntentyczno-unifikacyjną (w kosmicznej chrystocentrycznej teologii przyjaźni), korzystając z dorobku pozostałych badaczy (John Sommerfeldt, Gaetano Raciti, Amedee Hallier, Aelred Squire).

(2) Część druga obejmuje czasy ludzkiej i duchowej formacji jako człowieka, którą zatytułował *Aelred jako człowiek (1110-1134)* z momentem przełomowym w 1114 roku. W tej części omawia po kolei kulturowy i polityczny kontekst życia Alreda (rozdział 2), jego ludzki i intelektualny rozwój przed wstąpieniem do Rievaulx (rozdział 3), jego nawrócenie przypadające na 1134 rok, kiedy to wstępuje do klasztoru (rozdział 4).

(3) Część trzecia przedstawia Aelreda jako mnicha i nauczyciela życia monastycznego (1134-1143) i obejmuje dwa rozdziały, w których zajmuje się jego pierwszymi latami monastycznego życia w Rievaulx do 1141 roku (rozdział 5), oraz omawia jego utwór *Zwierciadło miłości*, który przypada na okres formowania mnichów, kiedy był mistrzem nowicjatu (rozdział 6).

(4) Część czwarta jest poświęcona jego obowiązkowi oraz pastoralnej odpowiedzialności wobec sprawowania funkcji opata w latach 1143-1153 i jest podzielona na dwa rozdziały: zewnętrzne uwarunkowania jego działalności opackiej, gdzie opisuje założenie obydwu opactw (Revesbey i Rievaulx – rozdział 7), oraz wewnętrzne, doktrynalne budowanie wspólnoty klasztornej i ogólnoludzkiej (rozdział 8).

(5) Część piąta opisuje czas czternastu ostatnich lat jego życia, w których osiągnął duchową dojrzałość ludzką sięgającą szczytów mistycznego zjednoczenia z Bogiem. Jest to zarazem okres jego choroby, a potem śmierci (1153/1154-1167). W rozdziale dziewiątym autor zajmuje się jego zaangażowaniem w życie społeczno-polityczne Anglii na podstawie analizy jego siedmiu historyczno-politycznych utworów, nazywając Aelreda „moralnym sumieniem jego czasów”. W rozdziale dziesiątym pokazuje rozwój jego teologii historycznej wyrażonej w „kosmicznym mistycyzmie histo-

rii” zogniskowanej na Jezusie Chrystusie i realizowanej w miłości Boga oraz bliźniego w formie przyjaźni, wzorze mającym swoje odzwierciedlenie we wspólnocie Trójcy Świętej, realizowanej inicjalnie w klasztornej rzeczywistości.

Ostatnim elementem treściowym książki jest rozdział jedenasty zawierający ogólne wnioski ze wszystkich wcześniejszych analiz, który autor zatytułował *Od człowieka podzielonego (po grzechu) do zjednoczonego istnienia w Chrystusie. Konfiguracja samego siebie i świata w Chrystusie. Aelreda uniwersalna mistyczna teologia historii*.

Poza elementami treściowymi książki przedstawionymi w wyżej wymienionych pięciu częściach i opracowanych w jedenastu rozdziałach niniejsza publikacja zawiera spis treści (*Contents*), wykaz stosowanych skrótów (*Abbreviations*), uwagi tłumacza i podziękowanie (*Translator's Note and Acknowledgments*), wstęp ogólny (*General Introduction*). Całość wieńczą trzy apendyksy (*Appendices*): z wykazem chronologicznym dat od najazdu normańskiego w 1066 roku do zabójstwa Arbpa Tomasza Becketa w 1170 roku (*Chronological Chart*), z wyszczególnieniem drogi duchowej proponowanej przez Aelreda w jego siedmiu utworach duchowych (*Aelred of Rievaulx's Works Categorized by Seven Spiritual Paths*), z pokazaniem fundacji filii klasztorów podlegających Rievaulx (*Foundations in the Filiation of Rievaulx*). Na zakończenie jest wymieniona wybrana bibliografia (*Selected Bibliography*), obecna tylko w niniejszym agielskim tłumaczeniu (nie ma jej w oryginalnym dziele po francusku) oraz trzy indeksy (*Indexes*): odniesienia do Pisma Świętego, imiona oraz odniesienia do dzieł Aelreda i Waltera Daniela.

Po przeczytaniu książki Burtona możemy nabrać wielkiego szacunku do opisywanego przez niego bohatera z racji jego skromnej i zdecydowanej roli w życiu i społeczności angielsko-szkockiej średniowiecza oraz wydajności jego świętego życia. Autor przedstawił go z wielką erudycją i wielowymiarowo. Wykorzystał przy tym całe swoje kilkudziesięcioletnie doświadczenie tłumaczenia i interpretowania dzieł oraz rozwikływanie wielu niejasnych miejsc z życia Aelreda, również z realiów życia monastycznego, tego samego zakonu cysterskiego do którego należał jego bohater. To sprawia, że czuje się do autora wielkie zaufanie, mimo że niektóre dane z życia Aelreda dyskutowane dziś przez badaczy (tzn. nie takie oczywiste z racji hagiograficznego stylu) u niego przyjmuje się już za pewnik. Taką chociażby uwagę zawarła w swojej recenzji francuskiej wersji Burtona Marsha L. Dutton, wielka znawczyni Aelreda, która delikatnie zaznaczyła, że w kilku miejscach Burton jakby się zagalopował: mimo iż

nic nie wiadomo o jego rodzeństwie, Burton nazywa Aelreda najstarszym synem w rodzinie (s. 2); mimo iż nie wiadomo nic o jego edukacji, Burton przekonuje, że „wiemy, iż Aelred studiował w Durham” (s. 2, 87 i 109)¹². Oczywiście to w niczym nie umniejsza waloru pracy Burтона, bo to właśnie on poprzez swoje heroiczne dzieło wieńczące jego cały dorobek naukowy poświęcony Aelredowi staje się swoistym autorytetem, który może pozwolić sobie na takie „pewne przypuszczenia”.

Środowisko aelrediańskie jest wdzięczne P.-A. Burtonowi za tę cenną perełkę w postaci swoistej współczesnej biografii Aelreda. Dotychczas jeszcze nikomu nie udało się tak doskonale zsynchronizować jego życiorysu z czasami, w których żył, z dziełami, które tworzył dla pożytku innych, wyłaniając go z mroków średniowiecznych hagiograficznych *Vitae*. Odstęp czterdziestu jeden lat między pierwszą próbą napisania takiego życiorysu przez Aelreda Squire (1969)¹³, a obecną monografią pokazuje, jak wiele zrobiono w dziedzinie aelrediańskiej, odkrywając postać nietuzinkową, od której mimo odległych czasów można się cały czas wiele uczyć. I choć pewnie długo trzeba będzie nam czekać na polski przekład niniejszego dzieła (jeśli w ogóle do niego dojdzie), to jednak dla tych, którzy znają język angielski, warto poświęcić na jego lekturę swój czas.

Ks. Ryszard Groń, Chicago

¹² L. Marsha Dutton, *Pierre-Andre Burton, Aelred of Rievaulx (1110-1167): De l'homme eclate a l'etre unifie: Essai de biographie existentielle et spirituelle. (Histoire.)* Paris: Les Editions du Cerf, 2010. Pp 650; table, map, 2 genealogical charts. \$39. ISBN:9782204090339, „Speculum” 88/2 (2013) s. 499-500.

¹³ *Aelred of Rievaulx. A Study*, London 1969.